

Mršević Z., (2016), **Tretman transrodnih osuđenika u Evropi: tertium (genus) non datur** 443-479. in: *Evropske integracije Tom 3*, Ur., Đorđe Đorđević, Kriminalističko policijska akademija, Beograd. ISBN 978-86-7020-355-6
COBISS.SR-ID 225803276

ТРЕТМАН ТРАНСРОДНИХ ОСУЂЕНИКА У ЕВРОПИ: TERTIUM (GENUS) NON DATUR

Зорица Мршевић

Институт друштвених наука Београд zmrsevic@idn.org.rs

Анстракт. У тексту се анализирају европски примери затворског третмана трансродних осуђеника. Главни проблем је још увек присутна готово потпуна невидљивости и самог постојања трансродних лица лишених слободе. Готово нигде се службено не региструју осуђена лица по припадности некој трећој категорији, различитој од бинарне поделе на жене и мушкарце. Делимично зато што службена документа не садрже могућност небинарности, али и због оправдане бојазни трансродних особа од јавног декларисања свог родног идентитета. Разликују се две категорије трансродних осуђеника, од којих једну чине они који су завршили оперативни процес родног прилагођавања (промене пола), а другу чине они који се у најширем смислу могу назвати “преоперативним“, односно који су различитим фазама хормонске терапије. Док код прве категорије углавном нема дилеме да у пенилошком смислу буду третирани у складу са стеченим полом, поготово у државама где тај процес транзиције прати и промена докумената, велики проблем представљају они чији се родни идентитет разликује од њихове, још увек потпуно различите анатомије. Њихов затворски третман се углавном не решава путем законских регулатива. Негде су то документа из домена јавних политика као нпр. у Шкотској. У Италији постоји Акциони план и министарски указ, као и праксе појединих затворских институција. У тексту се детаљно излажу примери затворских третмана трансродних осуђеника у Француској, Немачкој и Шпанији, као модел добрих намера и могуће добрих пракси. Примери Бугарске и Турске су наведени као негативни примери непостојања било какве регулативе или пракси што очито отвара пут насиљу и дискриминацији трансродних осуђеника ширих размера.

Кључне речи: трансродни осуђеници, пенилошки модели поступања, Француска, Шпанија, Немачка, негативни примери, Бугарска, Турска

The treatment of transgender convicts in Europe: tertium (genus) non datur

Abstract. The paper analyzes European examples of prison treatment of transgender prisoners. The main problem is still present almost complete invisibility of the very existence of transgender inmates. Almost nowhere are officially registered prisoners as to belong to a third category, other than existing binary division between women and men. Partly because the official documents do not contain the non binary option, but also because of justified fear of transgender people to publicly declare their gender identity. There are differentiated two different categories of transgender convicts: the one which consists of persons who have completed the gender reassignment surgery (sex change), and the second consists of those who in the broadest sense, can be called "preoperative", who in fact are in various stages of hormone therapy. While for the members of the first group mainly there is no doubt to be treated in accordance with their newly gained gender, especially in countries where the transition process include personal documents replacement, the major problem is of those whose gender identity differs from their still completely other anatomy. Their prison treatment is generally not solved by legal regulations. Somewhere the regulations are public policy documents, e.g. in Scotland. In Italy there is one Action Plan and one Ministerial Decree,

as well as the practice of some prisons. The article details the cases of treatment of transgender prison convicts in France, Germany and Spain, as models of good intentions and probably of good practices in the make. Examples of Bulgaria and Turkey are listed as negative examples of the lack of any legal regulation which obviously open the way for large scale violence and discrimination against transgender convicts.

Key words: transgender prisoners, good penitentiary treatment models, France, Spain, Germany, the negative examples, Bulgaria, Turkey

УВОД

Проблем положаја трансродних особа у затвору актуелизован је током последње деценије 20. века када су до тада постојеће медицинске праксе хормонско оперативног родног прилагођавања постале све боље усавршене и широко приступачне јер су финансиране у целисти или делимично из јавних здравствених фондова. Појава све већег број особа које су прошле тај процес трансформације довела је до нужности правне регулативе њиховог статуса, односно правног признања њиховог новостеченог пола, што је данас у низу европских и ваневропских земаља у правном смислу потпуно неспорно и функционално регулисано. То је пратила повећана видљивост трансродних идентитета, јер трансродне особе и да хоће, тешко могу да остану скривене и изоловане - једва да постоји неки начин живота који је мање приватног карактера. Одустајање од пола датог рођењем врши се у суштини у јавној сфери - то је видљиво, а тиме се постаје рањив, и та рањивост у виду повећане изложености дискриминацији и насиљу, захтева адекватну правну и институционалну заштиту.

Све је шире присутна прихваћеност захтева за уважавање људских права трансродних особа која се више нису ограничавала само на нужни минимум издавања промењених личних карти и пасоша. Наиме, у друштвеној атмосфери уважавања права и потреба трансродних особа, отворен још низ нових питања у домену трансродног идентитета, јер нису све особе са родном дисфоријом биле вољне да свој проблем решавају на тај, најдрастичнији, оперативни начин, задовољавајући се одређеним интензитетом хормонског третмана, променом спољашњости и стила облачења. Ти нови захтеви односили су се на правно признање родног идентитета различитог од идентитета добијеног рођењем. Низ европских и ваневропских држава већ је омогућило правно признање и тог вида трансродности, тиме што је омогућило промену личних докумената са променом ознака полне припадности у складу са идентитетом а не биологијом. Компаративноправни подаци из низа европских, азијских и држава северно и јужноамеричког континента указују на однедавно, све распрострањенију праксу правне, службене промене правног статуса трансродних особа без претходне операције уважавајући тиме њихов родни идентитет. Примери увођења ознаке неутралног пола или промене полних ознака у идентификационим документима без претходне операције је могуће од 2015 у Ирској, Канади, Хавајима, Израелу, Колумбији, Малти, Норвешкој, Пољској. Од 2014 у америчкој држави Род Ајленд и на Тајвану. Од 2013 у Орегону и Јужној Кореји. Од 2012 у канадској покрајини Онтарио. Од 2011 у Португалији. Од 2009 у Вермонт. Са медицинском документацијом/дијагнозом дисфорије од 2007 у Шпанији, а и без операције и чак и без икакве медицинске дијагнозе од 2014 у Данској. Ознака неутралне полне припадности постоји од 2015. у Непалу, од 2014. трећи пол као категорија постоји у Аустралији и Индији, од 2013. у Бангладешу, од 2012. је могућа на Новом Зеланду, од 2009. у Пакистану.

Сви ти друштвени процеси одразили су се и на ситуацију трансродних лица на издржавању затворске казне, који такође имају проблеме али и аспирације сличне онима које имају трансродни на слободи, али веома отежане типичним затворским условима, нпр. режимом издржавања казне, односом других затвореника и затворског особља према њима, медицинским проблемима и сл.

Затвор се у најопштијем смислу речи може сматрати местом историјски дизајнираним за кажњенички смештај мушкараца, док се све "друге" тј. различите од мушкараца особе на издржавању затворске казне могу сматрати "незгодним" изузецима. То је највише због њиховог малог броја који онемогућава квалитетну организацију њиховог смештаја, умањује њихову видљивост и спољашњу и унутрашњу мобилизацију за заштиту њихових права. Док је друга половина 20. века била у пенолошком смислу означена настојањима да се осуђеним женама које чине константних 3-5% затворске популације омогући макар део програма и родно адекватно прилагођених оних програма и третмана које су на располагању мушкарцима, сада се појавила једна још далеко малобројнија категорија, али чије специфичности никако не смеју више да се игноришу.

Главни проблем је још увек присутна готово потпуна невидљивости и самог постојања трансродних лица лишених слободе, јер се готово нигде службено не региструју осуђена лица по припадности некој трећој категорији, различитој од бинарне поделе на жене и мушкарце. Делимично зато што службена документа не садрже могућност небинарности, али и због оправдане бојазни трансродних особа од јавног декларисања свог родног идентитета. То се са своје стране онда одражава у реткој или непостојећој регулативи њиховог статуса (*tertium non datur* – трећи не постоје), што представља све мање прихватљиву ситуацију. Како год дефинисали трансродне осуђенике, као „трећи род“ или „жене у настанку“ или пак, „жене које то више нису“, или скраћеницама МУЖ (мушкарац у транзицији у жену), или ЖУМ (жена у транзицији у мушкарца), свеједно проблеми постоје и практични модели других земаља могу да помогну у идентификовању могућих праваца њиховог решавања у домаћим условима.

МОДЕЛИ ПРАВНЕ РЕГУЛАТИВЕ

Поступање са трансродним осуђеним лицима на издржавању затворске казне захтева детаљну регулативу специфичних ситуација које се разликују од сличних у којима се налазе остала лица на издржавању затворске казне. Примарни (али и минимални) циљ је њихова заштита од разних видова насиља и дискриминације, као и очување њиховог људског достојанства, али и стварање таквих затворских услова у којима ће бити могућа заштита права на њихов аутентични родни идентитет.

Потребно је пре свега разликовати две категорије трансродних осуђеника, од којих једну чине они који су завршили оперативни процес родног прилагођавања (промене пола), а другу чине они који се у најширем смислу могу назвати "преоперативним", односно који су различитим фазама хормонске терапије. Док код прве категорије углавном нема дилеме да у пенолошком смислу буду третирани у складу са стеченим полом, поготово у државама где тај процес транзиције прати и промена докумената, велики проблем представљају они чији се родни идентитет разликује од њихове још увек потпуно различите анатомије.

До сада постојећа решења у погледу смештаја и третмана трансродних осуђеника лишених слободе односе се најчешће оне који нису прошли процес оперативног родног прилагођавања. Она се могу углавном груписати у две групе. Једну чине праксе организовања посебних затворских установа за трансродне осуђенике, а другу различити флексибилни приступи у класификацији и третману трансродних осуђеника у затворским установама у складу са њиховим родним идентитетом различитим од њихове анатомије, или организовања посебне заштитне третмане у општој затворској популацији.

Положај трансродних осуђеника у Европи се углавном не решава путем законских регулатива, делимично и зато што је таквих лица мало да би својим бројем омогућавали посебни категоријални третман, али и зато што су постојеће праксе различите и са неуједначеним резултатима, као и зато што је доношење нових закона или промена постојећих захтевна и свуда

компликована процедура. Негде су то документа из домена јавних политика као нпр. у Шкотској где је октобра 2013. донет документ Затворска политика о родном идентитету и родном прилагођавању који представља један од најсвеобухватнијих докуменат јавне политике своје врсте у Европи и глобално (Затворска политика о родном идентитету и родном прилагођавању Шкотске затворске службе (*Prisoner Gender Identity and Gender Reassignment Policy*)).¹ У Италији пак, је 2008. године донет министарски указ² који одређује промену намене затвора у Емполију као претходног женског затвора са средњим мерама безбедности у "мушку установе за извршење кривичних санкција" за "такозване заштићене транссексуалне особе". У исто време је у Италији, на националном нивоу, Одељење затворске управе³ донело је Акциони план⁴ чији је циљ био да се "развије модел третмана *транссексуалних* лица", а што је учињено слањем упитника свим затворима у којима су смештена трансродна осуђена лица на издржавању затворске казне.⁵

Смештај и затворски третман трансродних лица је у неким земљама неформално дефинисан процедурама усвојеним у појединачним установама за извршење кривичних санкција. У Шпанији нпр. трансродна лица на издржавању затворске казне су призната по свом новостеченом роду након извршене операције, када је реч о смештају у затворима. Међутим, не постоји утврђен правни основ као такав, те је то више ствар судија и управника затвора. Приступ третману поремећаја родног идентитета осуђеног лица које није имало операцију родног прилагођавања могућ је у шпанском затворском систему само по дискреционој одлуци управника затвора.⁶ У Норвешкој⁷, када је реч о смештају у затворима, трансродна осуђена лица су призната по свом новостеченом роду након извршене операције, док за преоперативна лица таква могућност није законски регулисана. У Ирској⁸, не постоје прописи који се односе на интимне претресе од стране полиције и затворских власти. Трансродна лица на издржавању затворске казне ће вероватно у затворима бити признат стеченини род, али до сада нема у овом смислу званичних докумената. Прописи о затворима настоје да заштите све затворенике од малтретирања али без посебног реферирања на трансродне особе.⁹

Смештај трансродних особа на издржавању затворске казне је у ствари тек један, почетни елемент комплексне ситуације у којој се оне налазе у затворским установама. Поред смештаја ту је и питање затворског третмана у који улазе начин вршења личног претреса, поседовање и употреба специфичних предмета, затворска одећа, и здравствени третмани, пре, за време и после хормонално оперативне транзиције. Ово су три комплексна, међусобно испреплетана процеса у

¹Prisoner Gender Identity and Gender Reassignment Policy

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804941cd>

² Министарски указ 20-10-2008 - V° U.C.B. 30-10-2008 – Претварање у мушку установу за извршење кривичних санкција: "Од датума овог Указа, женска установа за извршење кривичних санкција Емполи је претворена у мушку установу за извршење кривичних санкција за такозвана заштићена 'транссексуална' лица" (D.M. 20-10-2008 - V° U.C.B. 30-10-2008 Conversion to male correctional facility "As from the date of this decree, the female correctional facility in Empoli is converted to a male correctional facility for so-called protected 'transgender' subjects.").

³ The Department of Prison Administration (DAP)

⁴ Одељење затворске управе – Генерални директорат за осуђена лица на издржавању затворске казне и (њихов) третман – Служба ВИ "Унутрашње опсервације и третман", ПЕА, бр. 19/2009, анализирана током истраживања архиве извршене од стране ПРАП-а Тоскане. ПЕА је резултирала следећом студијом и чланком: Chianura, G. Di Salvo, G. Giovanardi, "Detenute transgender clandestine negli istituti penitenziari italiani: un'indagine pilota." *Ecologia della mente* 2/2010: 219-238 (Department of Prison Administration – Directorate-General for Prisoners and Treatment – Office VI "Intramural Observation and Treatment", PEA n. 19/2009, analyzed during archival research carried out at the PRAP of Tuscany.

⁵ У следеће установе (у следећим градовима): Alba, Belluno, Bergamo, Bollate, Firenze Sollicciano, Milano S. Vittore, Napoli, Poggioreale, Rimini, Roma, and Rebibbia NC, и то укупно 80 осуђених лица на издржавању затворске казне од октобра 2009. године.

⁶ Integrating Transsexual and Transgendered People (Part 2 of 3) The Amicus brief from Liberty, Part 2 of 3, Integrating Transsexual and Transgendered People, A Comparative Study of European, Commonwealth and International Law

<http://www.pfc.org.uk/caselaw/Libertys%20amicus%20brief%20Part%202.pdf>, приступљено 13. марта 2016. године. Spain 34.14 Criminal Justice 34.15 Prisons Transsexual prisoners are recognised in their reassigned gender after surgical 34.16 Access to treatment for Gender Identity Disorder.

⁷ Str. 19, Integrating Transsexual and Transgendered People (Part 2 of 3) The Amicus brief from Liberty, Part 2 of 3.

⁸ Str. 13. Integrating Transsexual and Transgendered People (Part 2 of 3)

⁹ Ireland, 16.10 Criminal Justice 16.11 Prisons Transsexuals.

којима се усаглашавају потребе трансродних осуђеника са затворским правилима, затворским безбедносним захтевима, али и са правима и потребама осталих осуђеника. Компаративноправна анализа ситуације у европским земљама открива и те проблеме и могуће начине њиховог решавања.

ФРАНЦУСКА

У Француској је (*the General supervisor of places of detention*) Општи супервизор као установа за издржавање затворске казне објавила 2010. године резултате истраживања о проблемима са којима се суочавају трансродне особе лишене слободе. Супервизор је закључио да нема довољно информација о здравственој нези трансродних особа, да трансродне особе немају могућност да користе исту негу коју би имале ван затворске институције и да, у недостатку адекватних упутстава, различити затвори различито приступају проблему трансродних осуђеника. Супервизор је ову прилику искористио и да објасни да се *члан 46 Казненог закона* из 2009, на чијем се основу осуђеницима/ама гарантује квалитетна и континуирана нега какву би имали/е и ван притвора, односи и на трансродне осуђенике/це, који имају право на здравствену негу у затвору, али такође и ван њега, уколико је то потребно.

У Француској¹⁰ трансродне жене које немају промењена лична документа, а не могу их имати ако нису оперисане, морају да издржавају казну затвора смештене у мушком затвору. Као и свуда у свету, изложене су сексуалном и другим видовима насиља од стране других осуђеника и грубом исмевању и разним видовима понижавања од стране затворског особља. Како је смештај са другим мушкарцима небезбедан а у женски затвор не могу јер су званично мушкарци, затворске власти решење проблема виде у смештај трансродних жена у затвореничке болнице или изолацију.

Трансродна осуђена лица у француским затворима долазе у болнице због међу њима раширене појаве самоповређивања. Наиме, како је немогуће да осуђено лице на издржавању затворске казне добије дозволу за оперативни захват родног прилагођавања, без операције није могуће променити цивилни статус, односно добити лична документа са ознакама жељеног рода, различитог од анатомског. Због тога многи од њих прибегавају самоповређивању и самокастрацији настојећи да можда тим путем добију ту операцију.

У болници и изолацији нису омогућене радне активности. “Не можеш да радиш, значи не можеш да зарадиш новац. Немаш право да се прошеташ... Али најгори је претрес. Током сваког претреса, морамо да се скинемо голе испред надзорника који се смеју. Ту је један који ме третира као да сам ванземаљац. Други који галами: “прљава транцо, срам те било. То што имаш нису груди, узећу нож и све ти то уклонити”. Излуђује их што виде неког ко истовремено има женске груди и мушке гениталије.”

Следећи проблем је приступ хормонима. “Већини особа је онемогућен хормонски третман од тренутка када стигну у затвор.” У зависности од личности затворских лекара, могу се добити хормони али се такође прозивољно, могу и повремено ускраћивати, тако да се дешава по физичко и психичко здравље разарајући јо-јо ефекат. Што се тиче осталих предмета, постоје подаци да постоји пракса (евидентирана макар у једном затвору), где им је дозвољено да купују и користе козметичке производе. “То не изгледа никако, али када се депилирамо, када ставимо мало хидратантне креме, то нас смирује”. Ношење женске одеће није дозвољено. Поставља се питање, зашто је то немогуће макар у самици, макар ноћу кад људи на слободи цео дан проводе у мушкој одећи али кад дођу кући са посла, у свом стану облаче женску одећу?

НЕМАЧКА

¹⁰ A Fleury, on nous isole sinon on se fait violer et massacrer http://www.liberation.fr/societe/2010/02/19/a-fleury-on-nous-isole-sinon-on-se-fait-violer-et-massacrer_610929 приступљено 13. марта 2016. године

У Немачкој¹¹ су име и пол наведени у службеним документима (*Personenstand*) основа за одлучивање да ли да се неко смести у мушки или женски затвор или затворско одељење/блок. Постоји императивно одвајање по основи полне припадности и тај службени пол је критеријум одлучивања у који затвор ће неко лице бити смештено. То значи, на пример, да ће МУЖ (мушко у женско трансродна лица), које нису промениле свој правно признати пол, а већина припада тој категорији, бити смештени у мушки затвор.

У пракси су могућа одступања од тог генералног правила/политике и познати су примери нпр. две МУЖ особе које су променили своја прва имена (један у Баварској и један у Северној Рајни Вестфалија) а који издржавају казне у женским затворима. Познати су и неуспешни покушаји. У Берлину током 2002. године, једна трансжена затворена у затвор Моабит је поднела притужбу против свог смештања у затвор за мушкарце и добила је случај у првој инстанци. Управа затвора, је међутим одбила трансфер те жене а управа женског затвора одбила је да је прими. Жена је тада изгубила у другом степену и остала је за све време трајања казне у мушком затвору у изолацији. Али познат је и случај две трансжене затворене у мушком затвору у Хамбургу који се све време држе у изолацији. Може се рећи да у принципу, већина затворских управа није спремна да се нешто труди око трансродних лица на издржавању затворске казне како би им олакшала живот. Не постоји заједнички програми ни договори за трансродне особе у затвору. У већини случајева, они су смештени у изолацији да би их заштитили од других осуђеника. Ова такозвана заштита се састоји од 24 сата у самици, где чак и у затворском дворишту може да се шета само када је сама. Трансродне затвореници су често остављени да сами брину о својој безбедности, уз образложење да би се они суочили с мање опасност када би се потрудили да изгледају “мало мање провокативно”, односно када би више личили на мушкарце а мање на жене.¹² У погледу предмета који трансродне жене у затвору желе да имају и користе, оне немају право да носе жељену одећу или да користе козметику. Ношење женске одеће у мушком затвору је углавном потпуно ускраћено, јер се тврди да би то угрозило безбедност установе. То се чак одбија и трансженама у изолацији.

Медицински третман родне дисфорије је у затворским институцијама могућ, али је по правилу теже да се почне транзиција у затвору него да се настави тај процес ако је започет пре затвора. Пошто Кривични закон само одређује да о праву на медицински третман одлучује затворски лекар, то је на његовој дискреционој оцени шта спада у такав третман. Дужина казне обично игра важну улогу када је реч о питању транзиције. Код краткотрајних казни промена личног имена или захтев да се добије хормонска терапија су често ускраћени. Оперативно прилагођавање родног идентета тек уопште не долази у обзир а осуђеном лицу се обично саветује да сачека да буде пуштен на слободу. Познат је ипак, случај успешног добијања операције родног прилагођавања који се десио 2004 године, када је осуђена трансжена у затвору Кемниц добила је судски спор против затвора који је одбио да плате њену операцију. Ово је тренутно једини познати пример успешно добијеног случаја. Осуђена трансродна лица на издржану затворске казне који захтевају хормонску терапију имају више успеха ако су већ раније узимали хормоне, пре него што су дошли у затвор.

У Немачкој нема полицијских смерница које могу да упуте полицију како да се са поштовањем односе према трансродним особама.¹³ Транссекуалне сексуалне раднице су посебно изложене сексуалном насиљу од стране полиције. Под лажним изговором провере идентитета, често су одведени у полицијске станице ради потпуног телесног претреса. Како ти претреси морају

¹¹ Lockdown: prison, repression and gender nonconformity, available at http://www.bentbarsproject.org/sites/default/files/Lockdown_prison_gender_nonconformity.pdf, accessed on March 17th 2016.

¹² Op. cit. str 9 i 10.

¹³ The situation in Germany, Article contributed by a.r.a.p. str. 8 www.arap.so36.net

бити обављени од стране припадника истог пола као оног који је означен у њиховим личним исправама, трансжене су често приморане да се скидају у присуству великог броја мушкараца. Током претреса они се суочавају са трансфобичним увредама а пошто многе од сексуалних радница раде илегално, оне ретко узбог тога подносе притужбе против полиције.¹⁴

Активисткиње и активисти за права трансродних особа настоје да се мења и побољша однос који полиција и правосуђе имају према трансродним особама. Они сматрају да је потребно да се јавно објављују, и ако треба скандализују, случајеви дискриминације и насиља од стране полиције, затворских и правосудних институција, да се води борба да трансродне особе не буду више изложене на милост и немилост полицији и правосуђу да произвољно доносе одлуке у ситуацијама у којима су трансродне особе лишене својих права. Због тога је тренутно њихова главна активност да прикупе извештаје о искуствима из прве руке од кросдресера, трансродних и транссексуалних особа. Документација о искуствима, мишљењима и догађајима може да послужи да се истакне оно што треба да се мења и формира основу за кампање против дискриминације и насиља безбедносних служби.

ШПАНИЈА

У Шпанији¹⁵ не постоје статистички подаци о томе колико је трансродних особа на издржавању затворске казне. Још мање постоје било какве посебне државне политике дизајниране да се одговори на њихове потребе. Али Шпанија је одличан пример како се регулатива и пракса мењају набоље макар ако се радило само о једној јединој особи. Затворски пут Марије Хезус Ластре и борба са њена права довели су до промена. Била је прва трансексуална особа која је, без претходне операције реконструкције пола, била пребачена у женски затвор. Тада је направљен посебан правилник како би се решио њен случај смештаја у затворску установу родног идентитета. Шпанска Казнена институција (*Instituciones Penitenciarias*) је креирала интерни правилник (7/2006) који дозвољава трансексуалним затвореницима/ама којима се род не слаже са оним у личној карти да буду смештени у одељење које одговара њиховом полу. Међутим, у пракси, овај систем не функционише увек јер трансродне особе нису довољно обавештене о овој могућности. У неким случајевима затворском особљу није довољно јасан протокол. Протокол није познат у потпуности у свим казним центрима.¹⁶ Неопходно је урадити посебан тренинг за затворско особље.¹⁷

Поврх тога, она је пар година касније, успела да јој здравствено осигурање Астурије финансира хируршко прилагођавање пола у затвору, додуше тек након њене судске победе. Први пут се нашла у затвору Виљабона 1998. године, где је била поново затворена 2005. Од првог тренутка почела је битка за то да трансродне особе препознају своја права и у затвору, чак и ако нису имале хируршко прилагођавање пола, и ако лична карта не одражава њихов прави родни идентитет. Од тих њених првих затворских корака, ситуација се много променила, иако још увек не постоји посебна процедура за ову специфичну групу осуђених лица лишених слободе.

Када је 1998. године ушла у затвор, није било никаквог другог модела смештаја осим присилног смештаја у мушки затвор за сва трансродна лица лишена слободе која нису била претходно оперисана. Транс женама се одузимала шминка, хеланке, сукње... Све што је било

¹⁴ Године 2002. једна жена је поднела притужбу против полиције, али на жалост без успеха.

¹⁵ La realidad de los transexuales en las cárceles españolas – Sara Montero, 22.01.2016.

<http://www.elmundo.es/yodona/2016/01/22/569fa092ca47411d608b463c.html> приступљено 27. марта 2016. године

¹⁶ Programa LGTBI de la Comunidad de Madrid.

http://www.madrid.org/cs/Satellite?c=CM_InfPractica_FA&cid=1142615119862&idConsejeria=1109266187278&idListConsj=1109265444710&language=es&pagename=ComunidadMadrid%2FEstructura&pv=1142342354467 приступљено 30. марта 2016. године

¹⁷ FELGTB. Federacion, Estatal de Lesbianas, Gais, Transexuales, y Bisexuales

<http://www.felgtb.org/temas/educacion/noticias/i/11723/307/vii-jornadas-sobre-diversidad-afectivo-sexual-y-de-genero-transexualidad-y-educacion> приступљено 15. марта 2016. године

женствено. Госпођа Ластра је то пријавила и успела у томе да им врате све те предмете. То је био њен први судски тријумф. Касније је постигла нови циљ: пребацили су је у женски затвор, иако је неколико месеци касније морала опет да тражи трансфер у мушку зону због лоших односа са стражарима.

Чињеница да се трансексуална жена смешта у мушки затвор, може довести до напетих ситуација већ током првог претреса или када је називају именом који се налази њеним у документима. Постоје и проблеме везани за хормонску терапију. Када је трансродним лицима на издржавању затворске казне потребно да иду на консултације изван затвора, код ендокринолога, не ретко се дешава да стално измишљају оправдања да их не воде тамо. Ипак, то није уобичајна пракса и третмани се нормално обављају јер је у крајној линији, незаконито урадити тако нешто, па овакви проблеми нису чести.

Иначе, Марија Хесус Ластра није имала проблема са осталим затвореницима, заправо је један од њих постао њен супруг током служења казне. Међутим, трансфобија у затворима је постојећа у истој мери као и напољу: "Разлика је у томе што си у затвору између четири зида и не можеш да побегнеш."

ПРИМЕРИ НЕГАТИВНИХ ПРАКСИ

Праксе држава у којима не само што не постоје специфичне регулативе положаја трансродних осуђеника, већ не постоје ни праксе некаквог макар у најмањој мери, уважавања родног идентитета у затворима, најбоље илуструју драстичност проблема са којима се та осуђеничка популација суочава у таквим ситуацијама.

БУГАРСКА

Бугарска¹⁸ је пример државе у којој не постоји ни регулатива нити позитивни примери добрих пракси поступања са трансродним особама у затворима. Не постоје ни подаци о тој специфичној групи осуђених лица, о чему се сазнаје посредно из недавног извештаја који се односи уопште на положај целе ЛГБТ популације у затворским институцијама.

У извештају из априла 2014. године¹⁹, наведено је да су осуђене ЛГБТ особе на издржавању затворске казне у Бугарској екстремно рањиве, те да су чешће перципиране све као „геј особе“ услед општег недостатка свести о суштини шта значи бити бисексуална или трансродна особа, као и да су у затворима предрасуде и стереотипи јаче израженији, што их и чини изразито рањивом групом. Даље, наводи се да не постоје доступне информације о броју осуђених ЛГБТ лица на издржавању затворске казне, пошто, с једне стране, неки од њих, с обзиром да су ЛГБТ, плаше се да то признају услед страха од различитих облика узнемиравања (насиља, сексуалног узнемиравања, малтретирања), док са друге стране, затворска администрација не скупља информације о сексуалној оријентацији осуђених лица на издржавању затворских казни, иако такве информације могу бити корисне приликом решавања проблема који произилазе из њихових рањивих статуса. Извештај наводи да се њихова рањивост огледа нарочито у аспектима смештаја, претреса тела, изложености насиљу и дискриминацији.

¹⁸ Права трансродних особа у државама чланицама ЕУ, 2010 (Transgender persons rights in EU member states, 2010), Str. 18-19. доступно на:

<http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf>, приступљено 13. марта 2016. године.

¹⁹ RE-SOCIALISATION OF OFFENDERS IN THE EU: ENHANCING THE ROLE OF THE CIVIL SOCIETY (RE-SOC) Workstream 3: Vulnerable groups of inmates, COUNTRY REPORT – BULGARIA, 17 April 2014, Dimitar Markov, Maria Yordanova, Miryana Ilcheva, Maria Doichinova, доступно на www.csd.bg/fileSrc.php?id=22145, приступљено 15. марта 2016. године. Наведени подаци преузети са стр. 16-18. овог извештаја.

У Бугарској се смештај у затворе не врши на основу класификације њихових личних карактеристика, нити се родни идентитет узима у обзир. Штавише, постоји шанса намерног смештаја ЛГБТ осуђеника са осуђеницима са историјом насилног понашања. Не постоје информације о случајевима смештаја трансродних лица на издржавању затворске казне.

За претрес тела не постоје посебна правила за ЛГБТ особе, нити они имају експлицитно право да захтевају да буду претресани од стране затворских чувара одговарајућег рода и са максималним поштовањем свог личног достојанства.

У погледу изложености насиљу, наводи се да је за ЛГБТ осуђена лица на издржавању затворске казне много вероватније да буду жртве сексуалних напада и силовања, него да буду извршитељи оваквих дела. У затворском окружењу је уобичајено за мушкарце који се пре смештаја у затвор никада не би упустили у сексуалне односе са другим мушкарцима, да имају сексуалне везе без пристанка са другим мушкарцима. Пошто силовање осуђеника на издржавању затворске казне од стране других осуђеника у оваквим случајевима укључује особе истога пола, њихови извршиоци су без размишљања етикетирани као хомосексуалци. У ствари, већина силоватеља међу осуђеним лицима на издржавању затворске казне себе виде као хетеросексуалце, а жртве као супституцију за жену. Овакви односи не укључују само сексуалне односе. Укључују и присилну потчињеност лица које је перципирано да је слабије од агресора, често како би се доказала и ојачала позиција мушке хијерархије унутар затворске подкултуре.²⁰ Затворско особље се меша у односе између осуђеника само да би обезбедили заштиту у случају када се крше затворска правила. Осуђена ЛГБТ лица на издржавању затворске казне могу се обратити за психолошку подршку. Но, суочавају се са ризиком да тиме изазову додатно насиље против себе самих. У случају силовања, потребна је заштита њиховог менталног здравља.

Дискриминација је уобичајени проблем свих рањивих група у бугарским затворима, без обзира на основ по којем су дискриминисани. ЛГБТ осуђена лица на издржавању затворске казне су суочена са још јачим стереотипима, и подложна су неједнаком третману и од стране других осуђених лица, и од стране затворског особља. Затворска администрација не прикупља податке о сексуалној оријентацији и родном идентитету осуђених лица на издржавању затворске казне, што резултира недостатком било каквог другачијег третмана по тој основи. Не узима се у обзир ни једна од ових врста рањивости, када је реч о ЛГБТ осуђеним лицима на издржавању затворске казне. Штавише, они због целе ситуације, најрадије скривају своју сексуалну оријентацију и родни идентитет из страха од различитих облика злостављања.

ТУРСКА

Не постоје поуздане информације о тачном броју ЛГБТИ затвореника/ца у Турској, као ни о проблемима са којима се они/е суочавају али презентација ситуације трансродних осуђеника у турским затворима налази се у једној апликацији против Турске пред Европским судом за људска права у Стазбуру.²¹ Подаци ДГП-а наводе да се тренутно на издржавању затворске казне налази 79 ЛГБТИ особа, али тај број је сигурно много већи. Ипак, *the Civil Society in the Penal System Foundation* (фондација Цивилно друштво у казненом систему) је спровела истраживање о затвореницима/ама са специјалним потребама, укључујући и ЛГБТИ особе. Писма која су ЛГБТИ особе послале организацијама цивилног друштва откривају још информација. Писмо једне транс жене, притворене у *Bayrampasa Cezaevi* затвору, које је објавила организација *Human Rights Watch*,

²⁰ United Nations Office on Drugs and Crime, Handbook on Prisoners with special needs, New York: United Nations, 2009, p. 105.

²¹ THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS G.G. v. Turkey (Application No. 10684/13) WRITTEN COMMENTS submitted jointly by Transgender Europe (TGEU) ILGA Europe Kaos Gay Lesbian Cultural Research and Solidarity Association (Kaos GL) Counseling Center for Transgender People (T-Der) 31 March 2013. Presentation of the extent to which trans-specific health care is available in Turkey, and the situation of transgender people in Turkish prisons.

описује како је била изложена физичком насиљу и понижавању од стране затворских чувара, укључујући и силовање, притвор у самици и јако лоше здравствене услове за живот.

Личне изјаве ЛГБТИ особа потврђују да се у затворима води политика сегрегације и изолације. На пример, у свом писму из *Bafra (Samsun)* затвора, једна трансродна осуђеница каже да је делила ћелију са још 7 трансродних осуђеника. Даље, извештај *CISST*-а је такође установио да, како би осигурала место у одвојеном крилу, ЛГБТИ особа је морала да пристане на медицински преглед како би се установило који је њен родни идентитет а шта сексуална оријентација.

Држава трансродним осуђеницима/ама не обезбеђује употребу хормона и других облике терапије, нити им те трошкове рефундира систем здравственог осигурања. Трансродне особе могу да добију хормоне уз одобрење затворског лекара, али опет, немају могућност да бирају врсту хормона која је најпогоднија за њихове потребе. Такође, у затворима нису задовољене ни друге потребе, као што је омогућавање ношења одговарајуће одећа. На пример, трансродна осуђеница у Бафра затвору жалила се у свом писму како јој није омогућено ношење одговарајуће одеће. Такође, трансродни осуђеници/е често помињу и проблеме попут ограничене могућности коришћења услуга адвоката и забране брачних посета.

ЗАКЉУЧАК

Државе треба да усвоје институционалне аранжмане којима би заштитиле чланове група које немају никакву друштвену моћ. То се не сматра само некаквим партикуларним мањинским интересом, већ темељним интересом грађанског друштва. Док етничке заједнице немају проблем јер могу да јасно истичу своје захтеве као моралне и легитимне, код трансродне популације то најчешће још увек није свуда могуће, па је њиова маргинализација тим израженија.

Друштво које није у стању да реши питање мањинских и маргинализованих група, или пак, сходно претпостављеној вољи већине игнорише постојање проблема и одбија решење у складу са европским демократским трендовима, то друштво ће, без обзира на то, каквим ће идеолошким разлозима то да оправда – на недогледно време одложити и институционално дефинисање својих демократских задатака.

Коначно, ниво мањинских права је онај осетљив термометар читавог друштва, који ће увек тачно показивати у ком правцу се креће друштво у Србији, у којој мери успева да се модернизује, с каквим шансама изграђује своје трајне демократске институције.

ЛИТЕРАТУРА

1. Chianura, G. Di Salvo, G. Giovanardi, "Detenute transgender clandestine negli istituti penitenziari italiani: un'indagine pilota." *Ecologia della mente* 2/2010: 219-238

2. Integrating Transsexual and Transgendered People, A Comparative Study of European, Commonwealth and International Law, доступно на <http://www.pfc.org.uk/caselaw/Libertys%20amicus%20brief%20Part%202.pdf>, приступљено 13. марта 2016. године.

3. THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS G.G. v. Turkey (Application No. 10684/13) WRITTEN COMMENTS submitted jointly by Transgender Europe (TGEU) ILGA Europe Kaos Gay Lesbian Cultural Research and Solidarity Association (Kaos GL) Counseling Center for Transgender People (T-Der) 31 March 2013. Presentation of the extent to which trans-specific health care is available in Turkey, and the situation of transgender people in Turkish prisons.

4. FELGTB. Federacion, Estatal de Lesbianas, Gais, Transexuales, y Bisexuales

<http://www.felgtb.org/temas/educacion/noticias/i/11723/307/vii-jornadas-sobre-diversidad-afectivo-sexual-y-de-genero-transexualidad-y-educacion>

приступљено 17 марта 2016.

5. VII JORNADAS SOBRE DIVERSIDAD AFECTIVO-SEXUAL Y DE GÉNERO, TRANSEXUALIDAD Y EDUCACIÓN, 2016, Universidad de la Rioja. 12 al 14 de abril de 2016

<file:///C:/Users/Zorica/Downloads/programa-transexualidad-y-educacion-edasg2016.pdf>

приступљено 30. априла 2016. године.

6. Landstreicher Wolf, Network of Domination, in Lockdown: prison, repression and gender nonconformity

http://www.bentbarsproject.org/sites/default/files/Lockdown_prison_gender_nonconformity.pdf

приступљено 17 марта 2016.

7. Millot Ondine, 2010, A Fleury, on nous isole sinon on se fait violer et massacrer. En prison, les transsexuelles sont harcelées, parfois privées de traitement.

(У Флерију нас изолирају или, у противном, силују нас и масакрирају: писмо једне затворенице лишене људских права. У затвору трансродне малтретирају и понекада им ускраћују третман), *Liberation*, 19. fevrier

http://www.liberation.fr/societe/2010/02/19/a-fleury-on-nous-isole-sinon-on-se-fait-violer-et-massacrer_610929

приступљено 30. априла 2016. године.

8. Министарски указ 20-10-2008 - V° U.C.B. 30-10-2008 – Претварање у мушку установу за извршење кривичних санкција. (Д.М. 20-10-2008 - В° У.Ц.Б. 30-10-2008 Conversion to male correctional facility “As from the date of this decree, the female correctional facility in Empoli is converted to a male correctional facility for so-called protected ‘transgender’ subjects.”).

9. Montero Sara, 2016, La realidad de los transexuales en las cárceles españolas, *El Mundo*, 22.01.

<http://www.elmundo.es/yodona/2016/01/22/569fa092ca47411d608b463c.html>

приступљено 30. априла 2016. године.

10. Prisoner Gender Identity and Gender Reassignment Policy

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804941cd>

приступљено 13. марта 2016. године.

11. Programa de Información y Atención a Homosexuales y Transexuales

Publicación en línea. Madrid, 2014.

http://www.madrid.org/cs/Satellite?c=CM_Publicaciones_FA&cid=1354390691759&idConsejeria=1109266187278&idListConsj=1109265444710&idPagina=1343068184449&language=es&pagename=ComunidadMadrid%2FEstructura&pid=1109265444699&site=ComunidadMadrid&sm=1343069714637

приступљено 13. марта 2016. године.

12. Programa LGTBI de la Comunidad de Madrid: Programa de Información y Atención a Lesbianas, Gais, Transexuales y Bisexuales (LGTB) de la Comunidad de Madrid

http://www.madrid.org/cs/Satellite?c=CM_InfPractica_FA&cid=1142615119862&idConsejeria=1109266187278&idListConsj=1109265444710&pagename=ComunidadMadrid%2FEstructura

приступљено 13. марта 2016. године.

13. RE-SOCIALISATION OF OFFENDERS IN THE EU: ENHANCING THE ROLE OF THE CIVIL SOCIETY (RE-SOC) Workstream 3: Vulnerable groups of inmates, COUNTRY REPORT – BULGARIA, 17 April 2014, Dimitar Markov, Maria Yordanova, Miryana Ilcheva, Maria Doichinova

www.csd.bg/fileSrc.php?id=22145, приступљено 15. марта 2016. године.

14. Anti-repression group from Berlin a.r.a.p.: 2013, “The situation in Germany”, in Lockdown, prison, repression and gender non conformity, pp. 8 *www.arap.so36.net*

<http://www.bentbarsproject.org/resources/lockdown-prison-repression-and-gender-nonconformity>
приступљено 13. марта 2016. године.

15. Transgender persons rights in EU member states, 2010), Str. 18-19. доступно на <http://www.lgbt-ep.eu/wp-content/uploads/2010/07/NOTE-20100601-PE425.621-Transgender-Persons-Rights-in-the-EU-Member-States.pdf>,
приступљено 13. марта 2016. године.

16. United Nations Office on Drugs and Crime, Handbook on Prisoners with special needs, New York: United Nations, 2009, p. 105.